

תוכן עניינים

מבוא	3
תניות פטור בחוזים אחידים	4
תניות פטור בחוזי ביטוח	9
תניות פטור בחוזים רגילים	10
סיווג התניה כתניית פטור	13
דיון ומסקנות	15
האם יש בכלל צורך בסיווג פורמאלי?	18
עמדה אישית	19
סיכום	21
רשימה ביבליוגרפית	23

מבוא

בעבודה אבקש לבחון את היחס לתניות פטור בחוזים, אבקש להצביע על היעדר הגדרה ברורה למונח "תניות פטור" ועל היעדר מבחנים ברורים לסיווג תניה בחוזה כתניות פטור, ועל הקשיים הנובעים מכך, ובהמשך לכך אבקש להציע הגדרה לעניין זה.

באופן כללי, תניות פטור היא תניה בחוזה שמסירה או מצמצמת אחריות שהייתה מוטלת על צד לחוזה לפי הדין אילולא נוספה התניה לחוזה. למשל, תניה בחוזה שבה נקבע כי צד לחוזה לא יישא באחריות נזיקת לרשלנות שלו, וכאשר ברור שאילולא התניה הוא היה נושא באחריות מכוח עוולת הרשלנות, תיחשב לתניות פטור. או למשל, תניה בחוזה שבה נקבע כי צד לחוזה לא ישלם פיצויים בגין הפרה של החוזה, וכאשר ברור שאילולא התניה הוא היה נושא באחריות מכוח דיני התרופות בגין הפרת חוזה, תיחשב לתניות פטור. סיווג תניה בחוזה כתניות פטור איננו נעשה על פי נוסחה של התניה, אלא על פי מהותה. כלומר, כאשר תניה בחוזה נוסחה כתניות פטור בצורה מובהקת, ונכתב בה במפורש כי צד לחוזה לא יישא באחריות בגין רשלנות או בגין הפרה, ברור כי מדובר בתניות פטור. אולם גם תניות בחוזה שלא נכתב בהן בצורה מפורשת כי הן מסירות או מצמצמות אחריות, אולם המשמעות המהותית שלהן היא כזאת, תיחשבנה גם הן לתניות פטור.

לסיווג התניה כתניות פטור יש משמעות רבה. בפסיקה נקבעו כללים מיוחדים ומחמירים במיוחד לגבי תניות פטור, שיחולו על התניה לאחר שסווגה והוגדרה כתניות פטור. כך למשל נקבע כי על תניות פטור יחולו כללי פרשנות מיוחדים, וככלל תניות פטור תפורש בצמצום ככל האפשר. כמו כן נקבע כי באופן עקרוני יכול בית המשפט לבטל לחלוטין תניות פטור במקרים מסוימים, וזאת על בסיס דוקטרינות חוזיות כלליות, כמו עיקרון תום הלב וכמו הדוקטרינה של תקנת הצבור לפיה תניה בחוזה הנוגדת את תקנת הציבור דינה להתבטל. המחוקק לא התייחס במפורש לתניות פטור בחוזים רגילים, אולם הוא עשה זאת ביחס לחוזים אחידים, ולגבי חוזים אחידים היחס לתניות פטור הוא מחמיר במיוחד. המחוקק קובע כי תניות פטור בחוזה אחיד מקימה חזקה כי מדובר בתנאי מקפח שבית המשפט או בית הדין לחוזים אחידים רשאים לבטלה, ולגבי תניות פטור מסוימות – תניות פטור מנוקזי גוף וממעשה זדון – המחוקק קובע כי הן בטלות ואין לבית המשפט שיקול דעת בדבר.

לאור האמור ברור אם כן כי יש חשיבות רבה לסיווג תניה בחוזה כתניות פטור, שכן לאחר שהתניה סווגה כתניות פטור חלים עליה הכללים המחמירים שנקבעו בפסיקה לגבי תניות פטור (ואם מדובר בחוזה אחיד – אז הכללים המחמירים שנקבעו גם בחקיקה). אולם בעבודה אבקש להראות כי חרף החשיבות הרבה בסיווג תניות הפטור, למעשה אין בפסיקה ובספרות הגדרה ברורה ומספקת לעניין תניות פטור, ואין מבחנים ברורים לעניין סיווג תניה בחוזה כתניות פטור. ההגדרה הבלתי פורמאלית שבה נעשה שימוש היא שתניה שנועדה להסיר או לצמצם אחריות שהייתה מוטלת על צד לחוזה לפי הדין אילולא התניה, תיחשב לתניות פטור. אולם לדעתי מדובר בהגדרה רחבה מידי, שיכולה לכלול תניות רבות מידי שיש לסווגן כתניות פטור, ולמעשה הגדרה זו יכולה לכלול כמעט כל תניה בחוזה, משום שבסופו של דבר כמעט כל תניה בחוזה היא תניה שמשנה בצורה זו או אחרת את האחריות שהייתה מוטלת על הצדדים לחוזה לפי הדין. בעבודה ארחיב על הקשיים הללו, ובהמשך לכך אציע הגדרה ברורה לעניין תניות פטור שיש בה לדעתי כדי לפתור את הקשיים הללו.

בפרק הראשון של העבודה אדון בתניות פטור בחוזים אחידים, ואראה את היחס המחמיר של המחוקק לתניות פטור בחוזים אחידים. בפרק השני אראה בקצרה כי היחס המחמיר מתעצם עוד יותר בקשר לחוזי ביטוח לאור המאפיינים הייחודיים שלהם. בפרק השלישי אציג את הכללים המחמירים שנקבעו בפסיקה לגבי תניות פטור בחוזים רגילים. בפרק הרביעי אציג את המבחן המקובל לעניין סיווג תניה בחוזה כתניות

פטור, שהוא מבחן מהותי שאיננו מתמקד בנוסח של התניה. בפרק החמישי אציג את הקשיים הנובעים לדעתי מהיעדר הגדרה ברורה לעניין תניות פטור, ואציע הגדרה שיכולה לדעתי לפתור את הקשיים הללו.

תניות פטור בחוזים אחידים

מרבית המקרים בהם נכללת תניית פטור בחוזה, הם מקרים בהם מדובר בחוזים אחידים¹. אפילו המחוקק היה מודע לשימוש הנפוץ שנעשה בתניות פטור בחוזים אחידים, ולכן יצר בחוק החוזים האחידים² מנגנונים שמאפשרים להתמודד איתה.

שני הסעיפים העיקריים בחוק החוזים האחידים שנועדו להתמודד עם תניות פטור בחוזים אחידים, הם סעיפים 4(1) ו-5(ב). סעיף 4 מונה רשימה של סוגי תנאים שחזקה עליהם כי הם תנאים מקפחים בחוזים אחידים. המשמעות של הקביעה כי תנאי מסוים הוא תנאי מקפח היא כי בית המשפט או בית הדין לחוזים אחידים רשאים לבטל או לשנות את התנאי המקפח. ההגדרה של תנאי מקפח, שבסעיף 3 לחוק החוזים האחידים, היא: "תנאי בחוזה אחיד שיש בו – בשים לב למכלול תנאי החוזה ולנסיבות אחרות – משום קיפוח לקוחות או משום יתרון בלתי הוגן של הספק העלול להביא לידי קיפוח לקוחות". כאמור, סעיף 4 לחוק החוזים האחידים מונה רשימה של תנאים שחזקה עליהם כי הם תנאים מקפחים. כמובן שכל חזקה גם חזקה זו ניתנת לסתירה³, והספק רשאי להסביר ולהוכיח מדוע התנאי הנדון איננו תנאי מקפח, בשים לב למכלול תנאי החוזה ולנסיבות אחרות. התנאי הראשון שמופיע בסעיף 4(1) הוא תנאי הפוטר את הספק מאחריות שהייתה מוטלת עליו לפי דין או לפי החוזה. כך קובע סעיף 4(1):

"חזקה על התנאים הבאים שהם מקפחים:

(1) תנאי הפוטר את הספק, באופן מלא או חלקי, מאחריות שהיתה מוטלת

עליו על פי דין אילולא אותו תנאי, או המסייג באופן בלתי סביר את

האחריות שהיתה מוטלת עליו מכוח החוזה אילולא אותו תנאי".

סעיף 5 לחוק החוזים האחידים עוסק בתנאים בחוזים אחידים שדינם להתבטל. כלומר, בניגוד לסעיף 4 שעוסק בתנאים שמקימים חזקה בלבד להיותם תנאים מקפחים, שהיא חזקה הניתנת לסתירה, סעיף 4 מונה תנאים בחוזים אחידים שדינם להתבטל ותוצאה זאת איננה תלויה בהסברים ובראיות שמציג הספק. התנאי הקבוע בסעיף 5(ב) הוא תנאי הפוטר את הספק מאחריות לנזק גוף או למעשה זדון. כך קובע סעיף 5(ב):

"תנאי בחוזה אחיד הפוטר את הספק, באופן מלא או חלקי, מאחריות

לנזק גוף או למעשה זדון המוטלת עליו על פי דין – בטל".

ההתייחסות לתניות פטור איננה קיימת בחוק החוזים הרגיל, והיא קיימת פעמיים בחוק החוזים האחידים. העובדה שהמחוקק התייחס לתניות פטור דווקא בחוק החוזים האחידים איננה מקרית, והיא משקפת את התפיסה של המחוקק לפיה בחוזים אלה יש הצדקה להתערבות של המחוקק בחופש החוזים וביכולת של הצדדים להסכים כפי שיראו לנכון⁴. עצם האפשרות לבטל תנאי מקפח בחוזה אחיד בכלל, ותניית פטור בפרט, מהווים פגיעה בעיקרון חופש החוזים, והמחוקק בעצם קובע לצדדים שההסכמה שאליה הגיעו איננה תקפה.

¹ גבריאלה שלו ואפי צמח, **דיני חוזים**, (מהדורה רביעית, 2019), בעמ' 666.

² חוק החוזים האחידים תשמ"ג-1982. (להלן: "**חוק החוזים האחידים**").

³ רע"א 1108/10 **מאיר חברה למכונות ומשאיות בע"מ נ' מאיר ברפי**, (פורסם בנבו, 10.07.10), בפסקה 5.

⁴ דניאל פרידמן, **נילי כהן, חוזים**, (כרך ג, 2003), בעמ' 730.